

МОРАЛНИ ИЗАЗОВИ ГЛОБАЛИЗАЦИЈЕ И САВРЕМЕНЕ ЕТИЧКЕ КОНЦЕПЦИЈЕ КРИТИЧКЕ ПЕДАГОГИЈЕ

Драгор Заревски¹

САЖЕТАК

Савремено човечанство се налази пред великим изазовима корених друштвено-економско-политичких промена које воде успостављању постиндустриског друштва. Репидни развитак науке и технологије током XX и почетком XXI века, а пре свега подем информационо комуникационих технологија, нужно води ка ревидирању базичних привредних парадигми на глобалном нивоу и јачању процеса глобализације. Глобализација представља један од најзначајнијих друштвено-економских процеса савремене цивилизације који успоставља уску економску, политичку, културну и еколошку сарадњу и међузависност народа и нација на глобалном нивоу. Извесно је да ће у предстојећем периоду следити редефинисање доминантних културних матрица и преиспитивање принципа на којима се темељи идеја хуманости што води ка отварању питања метемпиричког циља, односно есенције, човекове егзистенције. Једна од најзначајнијих филозофских и етичких теорија која истражује основна питања морала у контексту савремених глобалних друштвених изазова је Критичка педагогија као етичко-образовна теорија. Ово учење заступа концепцију поступног редефинисања друштвених вредности континуираним реafirмисањем друштвене улоге образовања. Теорија Критичке педагогије промовише хуманистичке, демократске, еманципацијске, антимилиитаристичке и антихегемонистичке постулате као основу моралне изградње модерног човека и савременог друштва.

Кључне речи: глобализација, етика, Критичка педагогија, образовање, постиндустриско друштво.

ABSTRACT

Modern humanity is facing great challenges in the radical socio-economic-political changes that lead to establishing a post-industrial society. Rapid development of science and technology during the XX and the beginning of the XXI century, and above all the rise of information and communication technologies, necessarily leads to the revision of basic economic paradigms at the global level and strengthening the process of globalization. Globalization is one of the most significant socio-economic processes of modern civilization that establishes close economic, political, cultural and environmental cooperation and interdependence of peoples and nations on a global scale. It is certain that in the forthcoming period there will be a redefinition of dominant cultural matrices and reconsidering of the principles on which the idea of humanity is based, which leads to opening of the topic of the metempirical goal, that is, the essence of human

1 проф. др Драгор Заревски, Факултет Социјалне антропологије, Универзитет Евро-Балкан, Скопје, Република Северна Македонија, e-mail: dragorzarevski@gmail.com

existence. One of the most significant philosophical and ethical theories exploring the basic issues of morality in the context of contemporary global societal challenges is Critical Pedagogy as an Ethics-Educational Theory. This teaching represents a concept of gradual redefinition of social values by continually reaffirming the social role of education. Critical pedagogy theory promotes the humanistic, democratic, emancipatory, anti-militaristic and anti-hegemonic postulates as the basis for moral construction of modern man and contemporary society.

Keywords: globalization, ethics, Critical pedagogy, education, post-industrial society.

УВОД

Глобализација представља економско-друштвени феномен који се карактерише повећањем глобалне динамике протока добара и услуга, јачањем слободне трговине, повећањем слободног протока људи, капитала и технологија (Bell, 1976). Глобализација има за последицу јачање економске међузависности привредних субјеката и државних економија на глобалном нивоу, што доводи до одређене ерозије привредног суверенитета националних држава, при чему се савремене институције разликују од предходних институционалних облика по своме динамизму, као и по степену у којем оне поткопавају традиционалне вредности и навике, те минимализују њихов глобални утицај (Гиденс, 2001). Глобална економија, услед брзог развоја науке и технологије, а посебно услед динамичног развоја информационих технологија, пролази кроз период радикалне трансформације, реструктурирања и реконципирања (Drucker, 1970). Друштвено-привредна фрагилност савремене глобалне заједнице која произилази из радикалне трансформације глобалне економије, као и економско-социјално-политичке турбуленције карактеристичне за актуелни историски моменат, представљају структуралну осовину неизвесног и непредестинираног пута изградње будућег постиндустријског друштва знања. Знање и образовање биће главни ресурс и кључни покретач економије и укупног економског и политичког напретка постиндустријског друштва (Bell, 1976). Интелектуално-научни потенцијали заједнице претстављаће кључни стратешки ресурс без кога неће моћи да се замисли, односно, оствари изградња благостања грађана одређене друштвено-економске формације. Мануел Кастелс потенцира да ће привредни систем постиндустријског друштва бити утемељен на произвођачком потенцијалу заснованом на знању у смислу развоја и ширења информацијских технологија (Castells, 2000:235).

ГЛОБАЛИЗАЦИЈА И ПОСТИНДУСТРИЈСКО ДРУШТВО ЗНАЊА

Нови привредно-политички поредак који се данас назива информационо друштво, а који своје ране кораке развоја има у актуелној друштвеној и привредној реалности, биће утемељен на технологијама стварања знања, обраде информација и симболичкој комуникацији. Континуирано стварање, надограђивање и унапређивање знања кључан је ресурс успешности привреде, а самим тим и кључан ресурс просперитета друштвене заједнице у целини. Иновације и стварање нових знања основне су претпоставке начина производње карактеристичне за будуће друштво. Истовремено, иновативност и креативност основне су претпоставке успеха сваког појединог привредног субјекта. У друштву знања структура и

процеси материјалне и симболичке репродукције су испреплетени са делатностима утемељеним на знању, тако да су обрада информација, симболичка анализа и стручна сарадња од примарне важности. Једна од основних карактеристика економије друштва знања је чињеница да је знање кључни извор производње, при чему су знање и креативност покретачи целокупног економског и друштвеног развоја. Према учењу Питера Друкера, богатство економских и социјалних субјеката у економији знања зависи од њихове способности да функционално примењују знање и од интелектуалног и креативног потенцијала што им јена располагању (Drucker, 1970). С обзиром да је људски креативни потенцијал у основи неограничен, следи да економија знања има ресурсе који нису ограничени.

Имајући у виду комплексност глобалних друштвено-економско-политичког престојавања током дуготрајних процеса глобализације и изградње постиндустријског друштва може се очекивати да ће управо етичко-аксиолошка димензија датих процеса претстављати изузетно значајан фактор у финалном обликовању друштва сутрашњице и поред тога што та димензија до сада није искорачила у први план. Морални изазови глобализације су многобројни и односе се на изванредно широк и разнородан скуп проблема као што су питања поштовања људског достојанства, заштите природе, здравља, заштите од епидемија и пандемија, превазилажење спорова што се односе на питања етичке утемељености националног, расног, верског и родног идентитета, потом етичка питања што се односе на судбину националних држава, те проблеме што се односе на брак и породицу, потом питања слободе кретања, масовне миграције, снаге и контроле моћи мултинационалних компанија, права на посао, права на слободу и образовање, права на живот.

Управо током друге декаде XXI века може се јасно уочити глобални друштвено-политички утицај једне етичко-аксиолошке теорије која у оквиру својих теоретских концепција експлицитно препознаје процесе глобализације и изградње постиндустријског друштва знања као глобалне феномене и настоји да укаже на етичке принципе и моралне приоритете који треба да буду поштовани у интересу обезбеђивања срећније будућности човечанства, сагласно процени утемељеној на њиховим теоретско-аксиолошким принципима. Наведена етичко-аксиолошка теорија је позната под именом Критичка педагогија. Име теорије указује да је фокус етичких и аксиолошких истраживања усмерен на образовање. Постављање образовања у центар аксиолошких истраживања је не тако чест али изузетно познат приступ датој проблематици који се јавља још у периоду античке филозофије. Велики антички филозоф Платон је у свом делу „Држава“ разрађујући концепцију успостављања идеалне државе управо образовање истакао као кључни сегмент друштвеног инжењеринга, а државни образовни систем замислио као сплет институција које поседују апсолутну власт у држави, при чему институције највише државне власти представљају сегмент образовног система државе, односно његове академске сфере (Platon, 1969). И поред тога што филозофска теорија Платона и учење Критичке педагогије немају велики број подударних елемената, ипак им је заједничка идеја да образовање може да промени свет или да је једини прави пут ка изградњи бољег друштва реконципирање образовног процеса. У центар својих аксиолошко-етичких теорија позиционира образовање и познати француски филозоф Жан Жак Русо. Русо је сматрао да се сви људи рађају по природи добри и

слободни, али је тврдио да је цивилизација кренула лошим путем и да је постојеће друштво искварено. Појединац је немоћан да сачува своју урођену доброту пред бескруполозним утицајем исквареног друштва. Велика нада човечанства је према Русоовој теорији изградња радикално новог приступа образовању који би омогућио да појединац очува и негује своју урођену доброту (Русо, 1950). Циљ коренитог реконципирања образовања треба да буде изградња образовног процеса који ће омогућити очување урођене добротe човека. Русо је истицао и друштвену улогу образовања, те је сматрао да образовање у духу његове образовне теорије може представљати ваљан пут у правцу ревитализације друштва, односно да представља пут ка изградњи бољег, праведнијег друштва. Одређени елементи филозофске теорије Жан Жака Русоа су утицали на развој теорија Критичке педагогије.

КРИТИЧКА ПЕДАГОГИЈА И САВРЕМЕНО ДРУШТВО

Теорија Критичке педагогије промовише став да су основни задаци образовања хуманизација индивидуе, преовладавање предрасуда и расветљавање праве демагошке природе хегемона која узрокује отуђеност и дехуманизацију људи, деградацију људских вредности и девалвацију друштва. Хуманистичко образовање омогућава људима да разумеју нужност друштвених промена које воде хуманизацији друштва и хуманизацији друштвених односа. Друштвозасновано на хуманистичким вредностима треба да омогући равноправност свих својих чланова, поштовање људског достојанства, индивидуалних права и интереса свих грађана. Развој критичке свести грађана утемељене на хуманистичким начелима од посебног је значаја за савремено друштво. образовање као непосредни покретач друштвеног развоја треба да има улогу носиоца процеса успостављања хуманистичког принципа неповредивости људског достојанства и слободе појединца као апсолутне и неприкосновене вредности на којој треба да се темељи свако праведно и просперитетно друштво. Извесно је да ће у предстојећем периоду следити редефинисање доминантних културних матрица и преиспитивање принципа на којима се темељи идеја хуманости што води ка отварању питања метемпиричког циља, односно есенције, човекове егзистенције. Критичка педагогија као једна од најзначајнијих филозофских и етичких теорија која истражује основна питања морала у контексту савремених глобалних друштвених изазова заступа концепцију поступног редефинисања друштвених вредности континуираним реafirмисањем друштвене улоге образовања. Теорија Критичке педагогије промовише хуманистичке, демократске, еманципацијске, антимилитаристичке и антихегемонистичке постулате као основу моралне изградње модерног човека и савременог друштва. Критичка педагогија се фокусира на истраживање међусобне повезаности и међузависности динамике развоја људског друштва са једне, те постављености система образовања са друге стране. Кључна питања на која се фокусира ова теорија јесу друштвена улога образовања и утицај друштва на концептуализацију и структурирање образовања, осмишљавање основних образовних циљева, избор наставних садржаја и одређивање наставних метода.

Вештина критичког мишљења омогућава да се открије истина и разазна реалност. Фреире истиче да се једино критичким мишљењем може стећи релевантно знање

које поједицу омогућава да постане активан чинилац друштвеног развоја и свесна, слободна и хумана личност. Тај процес представља супротност митолошком и магичном, односно некритичком разумевању света (Freire, 1998). Према теорији Критичке педагогије, да би се одредили основни циљеви, задаци и улога образовања, потребно је критички преиспитати темељне вредности савремене културе и цивилизације. Образовање је једна од основних људских и друштвених активности. Етичко-образовна теорија Критичке педагогије препознаје проблем хуманизације са етичко-аксиолошког гледишта као централно питање изградње успешнијег, племенитијег, функционалнијег, срећнијег друштва одговорних и слободних људи. Поштовање људског достојанства, племенитост и љубав према слободи треба дасу темељне вредности друштва изграђеног на принципима хуманистичких вредности. Есенцијалан проблем истраживања процеса хуманизације јесте јасно препознавање супротности наведеног процеса односно јасно препознавање дехуманизације, као процеса који није само потенцијално могућ него који историски гледано неретко представља плодсвесне и сврсисходне активности појединаца, одређених група или институција. Пауло Фреире истиче да је хуманизација стварна алтернатива дехуманизацији и једина права људска вокација, њу осујећује неправда, искориштавање, угњетавање и насиље тлачитеља, али је потврђује тежња потлачених за слободом и праведношћу те њихова борба за враћање изгубљене хуманости (Freire, 2002:27).

За трансформацију и континуирани развој друштва потребно је свеобухватно и широко утемељено друштвено деловање, како би се превазишла уобичајна матрица хегемоније доминантног културно-идеолошко-политичког образаца. Анри Жиру потенцира да школе претстављају идеолошки и политички терен на којем доминантна култура презентира своје хегемонистичке позиције и ставове, али да школе уједно претстављају терен где доминантни и подређени међусобно могу да разговарају и да се суочавају. Школе нису идеолошки неутралне, нити покушавају да превазиђу принцип послушне репродукције наратива карактеристичног захегемонистички поглед на свет (Giroux, 1997:133). Васпитно-образовна делатност има есенцијалну друштвену улогу и друштвену одговорност за утврђивање начела трансформације друштвених односа, која би омогућила несметан, континуиран развој друштва у целини, његово хуманизирање и приближавање реалним потребама и интересима грађана. Фреире потенцира да дехуманизација подрива процес хуманизације и да ћето подстаћи потлачене на борбу против тлачитеља, али да би та борба имала смисла, потлачени не смеју постати нови хегемони и тлачитељи тлачитеља, већ у тој борби треба да успоставе хумане односе поштовања и међусобне сарадње. Историски циљ потлачених јесте освајање слободе за себе али и за тлачитеља. Тлачитељи, који угњетавају и искориштавају друге, не могу бити активни чиниоци изградње бољег и племенитијег света кроз процес освајања слободе. Њима слобода није доступна и не могу је достићи нити за себе нити је другима могу дати (Freire, 2002:28).

ЗАКЉУЧАК

Теорија Критичке педагогија потенцира да образовни процес представља облик друштвене праксе који у себи садржи контрадикције и антагонизме који поткопавају

друштвену заједницу. Ти антагонизми и контрадикције проистичу из структуралних позиционираности економско-политичких односа у друштву. Друштвени односи у себи уједињују сложен спој интереса и потреба појединаца, интересних група и институција. Различити појединци, интересне групе и институције у потпуности очекивано и легитимно немају исте интересе, а догађа се и да су им интереси непосредно сучељени. Социјални антагонизам представља очекиван резултат сукобљених интереса међу људима, између друштвених група и институција. Друштвени антагонизми непосредно утичу на образовну праксу и на образовну теорију. Образовање представља неутуђив саставни део друштвеног живота, те због тога образовање не може бити неутрално у односу на значајне друштвене догађаје. Људи су жртве ставова и предрасуда које су им наметали хегемонистички центри моћи. Наметнути ставови дехуманизирају и деградирају индивидуу. Образовање треба да има непосредну ослободилачку друштвену функцију. Основни задатак образовања је хуманизација учесника образовног процеса, превазилажење предрасуда и расветљавање праве демагошке природе хегемона која узрокују отуђеност и дехуманизацију људи, деградацију људских вредности и девалвацију друштва. Хуманизирано образовање представља први корак оплемењивања друштвених односа.

ЛИТЕРАТУРА

1. Adler, Mortimer Jerome (1998) *Paideia Proposal: An Educational Manifesto*. New York: Touchstone Books.
2. Аристотел (2003) *Никомахова етика*. Скопје: Три.
3. Bell, Daniel (1976) *The Coming of Post-Industrial Society: A Venture in Social Forecasting*. New York: Basic Books.
4. Ben-Amos, Dan - Liliane Weissberg, eds. (1999) *Cultural Memory and the Construction of Identity*. Detroit: Wayne State University Press.
5. Böhme, Gernot - Nico Stehr, eds. (1986) *The Knowledge Society: The Growing Impact of Scientific Knowledge on Social Relations*. Dordrecht: D. Reidel Publishing.
6. Castells, Manuel - Ramón Flecha - Paulo Freiré - Henry A. Giroux - Donald Macedo - Paul Willis (1999) *Critical education in the new information age*. Lanham: Rowman & Littlefield Publishers.
7. Castells, Manuel (2000) *Uspon umreženog društva*. Zagreb: Golden marketing.
8. Cohen, Daniel (2008) *Three Lectures on Post-Industrial Society*. Cambridge: MIT Press.
9. Dewey, John (1997) *Democracy and Education*. Detroit: Free Press.
10. Dewey, John (2008) *The School and Society*. New York: Cosimo Books.
11. Dordick, Herbert S. - Georgette Wang (1993) *The Information Society: A Retrospective View*. Newbury Park: Sage.
12. Drucker, Peter F. (1970) *The Age of Discontinuity: Guidelines to Our Changing Society*. London: William Heinemann.
13. Durkheim, Émile (2011) *Moral Education*. Mineola: Dover Publications.
14. Freire, Paulo (1985) *The Politics of Education: Culture, Power and Liberation*. London: Bergin and Garvey Publishers.
15. Freire, Paulo (1998) *Pedagogy of Freedom: Ethics, Democracy and Civic Courage*. Lanham: Rowman & Littlefield.
16. Freire, Paulo (2002) *Pedagogija obespravljenih*. Zagreb: ODRAZ.
17. Гиденс, Ентони (2001) *Модерноста и самоидентитетот: Сопството и опитетството во доцната модерна ера*. Скопје: Темплум.

18. Giddens, Anthony (1986) *The Constitution of Society: Outline of the Theory of Structuration*. Oakland: University of California Press.
19. Giroux, Henry A. (1997) *Pedagogy and the Politics of Hope: Theory, Culture, and Schooling*. Oxford: Westview Press.
20. Giroux, Henry A. (1985) *Teachers as Intellectuals: Toward a Critical Pedagogy of Learning*. Santa Barbara: Praeger.
21. Hanson, Elizabeth (2008) *The Information Revolution and World Politics*. Lanham: Rowman and Littlefield Publishers.
22. Hargreaves, Andy (2003) *Teaching in the Knowledge Society: Education in the Age of Insecurity*. New York: Teachers' College Press.
23. hooks, bell (1994) *Teaching to Transgress: Education as the Practice of Freedom*. New York: Routledge.
24. Hutchins, Robert Maynard (1968) *The Learning Society*. Harmondsworth: Penguin Books.
25. Illich, Ivan (2000) *Deschooling Society*. London: Marion Boyars Publishers.
26. Кант, Имануел (1993) *Критика на практичниот ум*. Скопје: Метафорум.
27. Kant, Immanuel (2012) *Kant on Education*. Ulan Press.
28. Kymlicka, Will (2001) *Contemporary Political Philosophy: An Introduction*. Oxford: Oxford University Press.
29. McLaren, Peter (1986) *Schooling as a Ritual Performance: Towards Apolitical Economy of Educational Symbols and Gestures*. London: Routledge & Kegan Paul.
30. Mur, Đžordž Edvard (1963) *Principi etike*. Beograd: Nolit.
31. Platon (1969) *Država*. Beograd: Kultura.
32. Русо, Жан-Жак (1950) *Емил или О васпитању*. Београд: Знање.
33. Shaw, Martin (1999) *Politics and Globalisation: Knowledge, Ethics and Agency*. London: Routledge.
34. Stearns, Peter N. (2012) *The Industrial Revolution in World History*. Boulder: Westview Press.
35. Stewart, Thomas A. (2003) *The Wealth of Knowledge: Intellectual Capital and the Twenty-first Century Organization*. New York: Crown Business.
36. Teece, David J. (2002) *Managing Intellectual Capital: Organizational, Strategic, and Policy Dimensions*. Oxford: Oxford University Press.
37. Темков, Кирил (1999) *Етиката денес*. Скопје: Епоха.
38. Темков, Кирил (2014) *Етичари: Сто најзначајни филозофи на моралот од Заратустра до биоетиката*. Кавадарци: Дом на културата „Иван Мазов-Климе“.
39. Toffler, Alvin (1974) *Learning for Tomorrow: The Role of the Future in Education*. New York: Random House.
40. Touraine, Alain (2007) *New Paradigm for Understanding Today's World*. Cambridge: Polity Press.
41. Touraine, Alain (1971) *The post-industrial society: Tomorrow's social history: classes, conflicts and culture in the programmed society*. New York: Random House.
42. Vuk-Pavlović, Pavao (1932) *Ličnost i odgoj*. Zagreb: Tipografija.
43. Warner, Charles (2009) *Media Selling: Television, Print, Internet, Radio*. New York: Wiley-Blackwell.
44. Willke, Helmut (2007) *Smart Governance: Governing the Global Knowledge Society*. Frankfurt: Campus Verlag.
45. World Bank (2007) *Building Knowledge Economies: Advanced Strategies for Development*. Washington, DC: World Bank.
46. Заревски, Драгор (2014) *Филозофски размисли за образованието и етичката втемеленост на едукативната дејност*. Скопје: ЕИЦУК.

Originalni naučni rad

UDK 316.774:37.014

DOI 10.7251/BLCZB0219047D

COBISS.RS-ID 7634200

ODGOVORNOST MEDIJA PREMA JAVNOSTI

Svetlana Dušanić – Gačić¹

SAŽETAK

Od etičnog novinarstva svi imaju koristi, kako javnost zbog čijeg tačnog, objektivnog i istinitog izvještavanja novinarstvo treba da postoji, tako i vlasnici medija, izdavači, vlade i sami novinari. Cilj ovog rada jeste uvidjeti kakvi su moralni problemi novinara, odnosno kojim i kakvim pritiscima podliježu i gdje je u takvom okruženju odgovornost prema javnosti.

Ključne riječi: Mediji, odgovornost, javnost, problemi

ABSTRACT

From ethical journalism everyone has some interest; public for whom correct, objective and truthful reporting journalism should exist, as well as media owners, editors, governments and journalists themselves. The aim of this paper is to investigate what sort of moral problems do journalist encounter, that is which and what kind of pressure do they experience, and in that circumstances, where the public itself stands.

Key words: Media, responsibility, public, problem

UVOD

Novinarstvo kao profesija zasnovana je i na etičkim principima, a etično izvještavanje je u interesu javnosti. Uvriježen je stav da od etičnog novinarstva svi imaju koristi, kako javnost zbog čijeg tačnog, objektivnog i istinitog izvještavanja novinarstvo treba da postoji, tako i vlasnici medija, izdavači, vlade i sami novinari.

“Budući da novinarstvo nije samo posao, njegova suština se sastoji i iz onog što javnost o njemu misli. Novinarstvo ima i drugu realnost, posvećenu informisanju javnosti na precizan i pouzdan način o svemu što ljudima treba. Legitimno je da ljude zanima sve što se zbiva, sve što im se može dogoditi, ili što se događa drugima. Važna uloga novinarstva se sastoji i u pribavljanju preciznih i pouzdanih informacija koje ljudima služe za snalaženje u slobodnom društvu. Zbog toga su etički principi nešto od čega se novinarstvo mora sastojati.”²

Cilj ovog rada jeste uvidjeti kakvi su moralni problemi novinara, odnosno kojim i kakvim pritiscima podliježu i gdje je u takvom okruženju odgovornost prema javnosti.

1 Vanredni profesor, Visoka škola „Banja Luka College“, svetlanadg@blc.edu.ba

2 P.Y. Windt, P. C. Appleby, P.M.Battin, L.P. Francis, B.M. Landesman, *Ethical Issues in the Professions*, Prentice Hall, Englewood Cliffs, New Jersey, 1989, str. 553.

Metode koje ćemo koristiti kako bismo došli do važnih činjenica koje će činiti osnovu za izvođenje zaključaka:

- metode analize i klasifikacije,
- dijalektičku metodu je neophodno koristiti zbog toga što stvarnost u kojoj se nalaze bosanskohercegovački mediji nisu izolovan proces, nego opštedruštveni. Ova metoda je potrebna zbog razumijevanja sa drugim pojavama i potrebom rada za naglašavanjem istorijskih dimenzija
- bihevioristička metoda nam je potrebna zbog ispitivanja ljudskog, društvenog ponašanja
- hipotetičko-deduktivna metoda kojom ćemo predstaviti iskustvene činjenice gledalaca
- statističku metodu je neophodno koristiti zbog utvrđivanja pada povjerenja gledalaca u javne servise

Rad zahtijeva primjenu tehnika prikupljanja podataka:

- naučno ispitivanje (direktno i indirektno ispitivanje), koristeći tehnike ispitivanja - intervjuisanje i anketiranje,
- metoda analize sadržaja (prikupljanje i analiza odabranih izvještaja, kao i odabrane literature).

MORALNI PROBLEMI

Moralni problemi na koje novinari sve češće nailaze su svakako zahtjevi javnosti. Moralni problemi koje javnost postavlja pred novinare su dvojaki. Sa jedne strane, javnost novinare smatra moralno odgovornim za istinitost sadržaja njihovih izvještaja, ali sa druge strane, vrlo često javnost od novinara zahtijeva da rade nešto što oni ne mogu da urade, te da budu jednostrani u zastupanju pojedinačnih interesa.

“Novinari imaju moralnu odgovornost da pruže istinite informacije. To znači da društvo u kome postoji medijska sloboda uglavnom ne očekuje da se država miješa u objavljivanje o vijestima, već da saraduje sa novinarima”³.

Prema Evropskoj konvenciji o ljudskim pravima, članom 10. je definisano da “svako ima pravo na slobodu izražavanja. Ovo pravo uključuje slobodu mišljenja i slobodu primanja i prenošenja informacija i ideja, bez miješanja javne vlasti i bez obzira na granice. Ovaj član ne sprječava države da zahtijevaju dozvole za rad od radio, televizijskih i filmskih kompanija. Ostvarivanje ovih sloboda, budući da uključuje obaveze i odgovornosti, može podlijevati takvim formalnostima, uslovima, ograničenjima ili sankcijama predviđenim zakonom i koje su neophodne u demokratskom društvu u interesu nacionalne sigurnosti, teritorijalnog integriteta ili javne sigurnosti, sprječavanja nereda ili zločina, zaštite zdravlja i morala, ugleda ili prava drugih, sprječavanja širenja povjerljivih informacija ili u interesu očuvanja autoriteta i nepristrasnosti sudstva.”⁴

Prema tome, istina nije samo profesionalni standard. Istina je etička norma i moralna dužnost i odgovornost kako građana, tako i novinara. Prema Čupiću, “istina u novinarstvu

3 S. Gačić-Dušanić, *Pad povjerenja u javne servise BiH, Kultura polisa, god XII (2015), br. 26., str 465-478*

4 *Evropska konvencija o ljudskim pravima, vidi na: http://www.echr.coe.int/Documents/Convention_BOS.pdf, pristupljeno 12.4. 2018.*

trostruko obavezuje: kao pravo, kao dužnost i kao odgovornost. Odgovornost u informacionom sistemu je slojevita: od pojedinačnog novinara, preko medija, do sistema.”⁵

“Bez učenja, prihvatanja, i življenja navedenih profesionalnih standarda nema valjanog novinara ni novinarstva”⁶, poručuje Čupić. Prema njegovim riječima, “profesija se podržava i održava usvajanjem standarda i sviješću o značaju i bitnosti standarda. To je ono što se naziva dostojanstvom poziva, ali i života onoga koji se opredijelio za novinarsku profesiju.”⁷

ETIČKE DILEME KROZ ISTRAŽIVANJE

Govoriti o novinarskoj etici, zbog njene kompleksnosti, veoma je izazovan zadatak, ali u društvu kakvo je bosanskohercegovačno, prijeko potrebno. Novinarstvo je u tranzicijskom društvu kakvo je bosanskohercegovačko, počelo da gubi bitku sa korupcijom, kriminalom, neistinama, prijetnjama, ucjenama, reketom... Zbog toga je važno vratiti ga na pravi put, put morala i etičnosti.

Kroz istraživački dio predstavimo dio empirijskog istraživanja sprovedenog među 100 novinara u BiH i analizu rezultata koji se tiču problematike ovog poglavlja, odnosno postojanja i primjene novinarske etike. Kroz istraživanje razmatrali smo koji su to i kakvi moralni problemi novinara.

Prije nego što krenemo u razradu, istaći ćemo socijalnu kartu ispitanika, koja je dobijena u istraživanju etike izvještavanja među bh. novinarima.

U cilju što sveobuhvatnijeg istraživanja, imali smo 100 ispitanih, 78 novinara radi u javnoj medijskoj kući, a 22 u privatnoj. Od ukupnog broja ispitanih, 49% ispitanika radi u unutrašnjoj politici, dok 51% njih u ostalim rubrikama. Od 100 ispitanika, njih 95% ima visoku školu, a 5% magisterij, dok sa nižim stepenom obrazovanja nismo imali ispitanika.

U jednoj tipičnoj nedjelji, 83% novinara je odgovorilo da radi između 40 i 50 časova, a više od toga radi 8% ispitanika, dok njih 12% radi do 40 časova nedjeljno.

Tabela 1: Stepen obrazovanja

Stepen obrazovanja	Frekvencija	%
Visoka škola	95	95,0
Magisterij	5	5,0
Ukupno	100	100,0

Na ekonomski položaj novinara, pažnju smo željeli skrenuti pitanjem o mjesečnim primanjima. Odgovore na ovo pitanje, nastojali smo iskoristiti u odbranu hipoteze da su novinari često spremni da prečute neke informacije, odnosno da ne izvještavaju o nekim događajima usljed straha od gubitka posla ili drugih negativnih uticaja.

Tako je 62% ispitanika odgovorilo da ima nešto višu od prosječne neto plate u BiH, koja je za 2018. godinu iznosila 891 maraka⁸, dok njih 38% nema višu platu od prosječne.

5 Č. Čupić, *Poziv novinar, Godišnjak 2007.*, Fakultet političkih nauka Univerzitet u Beogradu, str 138 – 149

6 *Ibidem*

7 *Ibidem*

8 Agencija za statistiku BiH; www.bhas.ba/

Kada je u pitanju etički kodeks, 87% novinara je odgovorilo da u njihovoj medijskoj kući poznaju odredbe etičkog kodeksa štampanih ili elektronskih medija⁹, zavisno do medijske kuće, 10% da ne poznaje, dok ih 3% nije znalo odgovor na ovo pitanje. Odgovore možemo vidjeti i na tabeli 2.

Tabela 2. Procenat poznavanja etičkog kodeksa u medijskim kućama

Poznavanja etičkog kodeksa	Frekvencija	%
Da	87	87,0
Ne	10	10,0
Ne znam	3	3,0
Total	100	100,0

Slika je nešto drugačija kada je u pitanju poštovanje etičkog kodeksa u njihovoj medijskoj kući, i tako imamo sljedeću sliku: 68% novinara se izjasnilo da se u medijskoj kući za koju rade poštuje etički kodeks, 27% da se ne poštuje, dok njih 5% nije znalo odgovor na postavljeno pitanje, o čemu će biti riječi u petom dijelu rada.

Istina predstavlja sposobnost da se dokumentuje ono što se tvrdi, kao i mogućnost da se ospori svaki protivuriječan iskaz. U skladu s tim, novinar je dužan da u okviru svoje profesije, odnosno obavljanja svog posla, radi ostvarenja vrijednosti i u cilju opšteg dobra, teži istini. Novinar ima odgovornost na raznim nivoima od lične odgovornosti do odgovornosti koje ima njegova medijska kuća.

“Kriterijum – istina kao osnovna obaveza novinara u zastupanju javnog interesa, je kriterijum koji je, kako smo vidjeli, prisutan u svim međunarodnim deklaracijama i kodeksima međunarodnih novinarskih organizacija. Istinito izvještavanje nije nedostizhan ideal, ali je istinu, često, teško otkriti i saopštiti drugima. Zato profesionalni kodeksi novinarskih organizacija i udruženja toliko insistiraju na dostizanju ovog standarda.”¹⁰

Preambula Minhenske deklaracije iznosi stav da je odgovornost novinara prema javnosti “preča od svake druge odgovornosti, posebno one prema poslodavcima i javnim vlastima”¹¹. Međutim, granica iz ovog stava je odavno pređena i trka za gledanošću ili čitanošću, odnosno finansijskom dobiti je na prvom mjestu. Mediji su postali potpuno zavisni od politike i finansijskih centara moći, što je javni servis dovodi do odsustva objektivnosti i profesionalizma.

„Istinitost medijskih sadržaja podrazumijeva, istovremeno i njenu objektivnost. Vjeronanje u istinitost komunikacija gradi povjerenje između pojedinaca, kao i između pojedinca i institucija. Istina je suštinski važna za demokratski proces. U složenom demokratskom društvu mediji su primarni provodnici protoka informacija i u onoj mjeri u kojoj ne pružaju istinite, tačne i relevantne informacije, u toj mjeri uskraćuju publici intelektualnu hranu neophodnu za racionalno odlučivanje.”¹²

9 U BiH postoji etički kodeks novinara u oblasti elektronskih medija i štampanih medija: Kodeks o emitovanju RTV programa i Kodeks za štampu i online medije BiH

10 V. Milenković, *Etički kodeksi međunarodnih novinarskih organizacija i udruženja, Protocol communications, FPN Beograd, 2008, str 140.*

11 D. Kornić, *Etika informisanja, Clio, Beograd, 1999, str 37.*

12 Vidi: V. Milenković, *Etički kodeksi međunarodnih novinarskih organizacija i udruženja, Protocol communications, FPN Beograd, 2008, str 139.*

S druge strane, naše istraživanje je pokazalo da je gotovo polovina ispitanih novinara opredijeljena da javnosti pruži istinite informacije, ali vrlo često služeći se i neetičkim metodama.

Naime, 41% naših ispitanika je odgovorilo da bi se služilo nečasnim metodama prikupljanja informacija, kao što su tajno snimanje, nedozvoljeno fotografisanje i slično, a u cilju svog opredjeljenja kao novinara i medijske kuće u kojoj rade, da građani imaju pravo da znaju. Ovakav odgovor bi se, u cilju iznošenja istine novinarstva kao profesije, još i mogao etički opravdati zbog dužnosti novinara da sagledava činjenice bez pritiska nekih subjekata, politike i slično i da građanima pruža samo tačne informacije. Međutim, 27% ispitanika je odgovorilo da se služi nečasnim metodama pri prikupljanju informacija, koje i objavljuje ali zbog naređenja urednika ili vlasnika medijske kuće. Odgovor da bi objavljivanje informacija dobijenih neetičkim metodama više donijelo štete nego koristi samom novinaru, a samim tim i medijskoj kući, dalo je 32% ispitanika.

Sloboda informisanja, izražavanja i mišljenja posmatramo kao uslov su postojanje javnog mnjenja. U skladu s tim, stepen demokratičnosti nekog društva određuje sklad između izraženih i ostvarenih sloboda. „Način komuniciranja sa građanima definitivno opredjeljuje karakter vlasti i oblike političkog ponašanja. Sasvim je jasno, da javno mnjenje van medija ne postoji, jer ukoliko putem medija nije dobilo masovni karakter ostaće nepoznato i daleko od očiju javnosti. Mogućnost manipulacije mnjenjem je ogromna, a tu veliku ulogu imaju masovni mediji. Subjekt javnog mnjenja jeste narod kao publika, građani koji neformalno i formalno kritikuju i kontrolišu rad državne (javne) vlasti.“¹³

Težiti istini u izvještavanju znači da to izvještavanje mora biti tačno, kao i da mora da doprinese razumijevanju cjelokupne situacije i problema o kojem se izvještava. Već smo istakli da je etično novinarstvo u interesu svih, pa prema tome, netačne i nepotpune informacije narušavaju kredibilitet novinara kao profesionalca, ali i medijske kuće. U cilju iznošenja istine javnosti, neophodno je provjeriti tačnost izjava.

Istraživanje je, pokazalo da novinari vrlo često dobijaju pogrešne informacije, što je potvrdilo 98% naših ispitanika. Na pitanje da li su objavljivali nepotvrđene informacije, dobili smo poražavajuće rezultate. Više od polovine ispitanika je, uslovno rečeno, potvrdno odgovorilo na ovo pitanje, dok 46% novinara nikada nije objavilo glasine ili pretpostavke. Naime, 22% ispitanih novinara je odgovorilo da su objavili neprovjerene informacije samo po nalogu urednika, a 32% je odgovorilo da je to radilo rijetko.

Ukoliko analiziramo odgovore na predstavljena dva pitanja, možemo da utvrdimo da je građanima polovina plasiranih vijesti nepotpuna i nepotvrđena.

Pulicer je rekao: „Novinar treba da se pokori samo razlogima istine, bez potčinjavanja i uslužnosti. Demokratska društva će uvijek imati demagoge spremne da napadaju sujeta, pospješuju strasti i naglašavaju trenutna osjećanja. Zato demokratija ima potrebu za ljudima sposobnim da plivaju protiv struje, da objelodane počinjene greške i da stalno insistiraju na neugodnim pitanjima.“ Od ovog stava, bh novinarstvo je odavno odstupilo.

13 D. Stanislavljević, *Mediji i javno mišljenje u RS, Fridrih Ebert Stiftung, 2010, str 86.*

DISKUSIJA

Posvećenost istini pokazuje poštovanje ličnosti kao cilja, a ne kao oruđa kojim se može manipulirati. Obmane obično stavljaju lični interes iznad interesa drugih, a novinari ponekad brane svoju praksu obmanjivanja u ime javnog interesa.

Dakle, u medijima u Bosni i Hercegovini imamo konstantno prisustvo obmane javnosti, odnosno iznošenje različitih istina zavisno od toga kojem entitetu servis pripada. Takvo stanje je simptomatično prije svega jer ne postoji sloboda da novinar napiše istinu ma kakva ona bila, nego je puki izvršilac kojem se naređuje kako da misli i šta da radi. Potvrdu ove teze mogli smo vidjeti i u prethodno prikazanim odgovorima novinara. U takvom društvu, novinari nisu u službi javnosti, nego u službi vlasti.

Prema pisanju analitičara, istraživača Davora Marka¹⁴, „ako posmatramo novinarske stavove prema tri konstitutivna naroda, uočljivo je da RTRSima izrazito pozitivan stav prema Srbima, čak 93%, dok, s druge strane, stav prema Hrvatima, a posebno prema Bošnjacima je – negativan.¹⁵ U 45% slučajeva, FTV je imala pozitivan stav prema Srbima, no u isto toliko slučajeva (45%) i negativan, što pokazuje da je ovaj medij o drugome narodu, ovoga puta o sprskom, gotovo uvijek izvještavao sa stavom. Za razliku od ova dva dnevnička, BHT neutralno izvještava o sva tri konstitutivna naroda.“¹⁶

U BiH postoje tri različite političke priče i kao takva priča se plasira javnosti i putem medija, te dalje, modifikuje mišljenje građana. „U stalnim „ratovima“ političkih, duhovnih i ekonomskih elita mediji se često koriste samo kao instrument, a novinari kao društveno-politički ratnici. Građanska svijest o demokratiji, u skladu s kojom građanin mora biti u centru, izostaje. Poseban problem predstavlja podijeljena javnost, međutim unutar svake etničke javnosti postoje i unutrašnji politički sukobi.“¹⁷

ZAKLJUČAK

Novinari su u potrazi za istinom svjesni otvorenog laganja sagovornika, posebno vladajuće elite, ali ne čine ništa ili vrlo malo da građanima ukažu na prisutnost takvih informacija i objelodane pravu stranu događaja.

Novinar je odgovoran javnosti da iznosi istinu i samim tim objektivno izvještava javnost. U članu 10. Konvencije o ljudskim pravima Savjeta Evrope stoji da „svako ima pravo na slobodu izražavanja. Ovo pravo uključuje slobodu posjedovanja sopstvenog mišljenja, primanja i saopštavanja informacija i ideja bez miješanja javne vlasti i bez obzira na granice.“ Dok u Rezoluciji 1003 pod novinarskom etikom donesenom 1993. od strane Parlamentarne skupštine Savjeta Evrope piše da „pravo na informaciju je osnovno pravo koje je podržano praksom Evropske komisije i Suda za ljudska prava na osnovu člana 10. Evropske konvencije o ljudskim pravima i priznato u članu 9. Evropske konvencije o prekograničnoj televiziji

14 Davor Marko radi kao istraživački saradnik u Analitici. Radio je u Sarajevu kao akademski tutor, istraživač/analitičar u oblasti medija, te projekt koordinator. Kao saradnik Media plana, Mediacentra, Centra za ljudska prava Univerziteta u Sarajevu, Novosadske novinarske škole, učestvovao je u brojnim analizama medijskih sadržaja, sa fokusom na medijski tretman različitosti, manjina i religije. Bio je lider regionalnog projekta Dijalog različitosti

15 Analiza tretiranja tema bliskih multikulturalizmu i interkulturalizmu u bh. medijima, koju je sarajevski Media plan uradio početkom 2010. godine, urađena je na 12-mjesečnom uzorku koju je obuhvatio 255 centralnih dnevnika na tri televizijske Javnog radiotelevizijskog servisa BiH: Televizija BiH (BHT), Federalna televizija (FTV) i Televizija Republike Srpske (RTRS); pet dnevnih novina (ukupno 420 izdanja), i po 24 izdanja magazina Dani i Novi reporter

16 <http://www.diskursi.com/uploads/2012/01/Diskursi%202%20Finalna%20verzija%2012.1.2012%20-%20web.pdf#page=183&zoom=auto,0,687>, pristupljeno 28. 12. 2018.

17 Balkanski medijski barometar, uredila N. Tešanović, Sarajevo 2011., str. 16.

kao i u svim demokratskim ustavima. Nosioc ovog prava je građanin, koji ima i izvedeno pravo da zahtijeva da se informacija koju pribavljaju novinari prenosi istinito.“ Moralni problem sa kojim se novinari suočavaju kada je u pitanju odgovornost prema javnosti jeste i cenzura, bilo kao pozitivna ili negativna, svakako da javnost sprečava da dozna punu istinu.

Iako nije svojstveno naučnom radu, niti praksa da se citira na populistički način, uzeću slobodu da citiram novinara i pisca Berislava Jurića¹⁸ jer smatram da njegova rečenica veoma plastično govori gdje se nalazi novinarska profesija u BiH i daje svojstven komentar na prethodno izneseno istraživanje. „A novinarska profesija se u Bosni i Hercegovini srozala na razinu goru od politike i samo su novinari gori od političara u ovoj zemlji. Samo su novinari, ti beskičmeni glumci moralnih veličina, koji su objektivnost i mijenjanje svijeta nabolje zamijenili dubokom pogrbljenošću i namještenjem za što bezbolnije primanje naredbi kupljenih šefova, veća stoka od onih na koje krezavo laju.“¹⁹

Litertaura:

1. Windt P.Y., Appleby P. C., Battin P.M., Francis L.P., Landesman B.M., (1989) Ethical Issues in the Professions, New Jersey, Prentice Hall, Englewood Clifs,
2. Tomić Z., (2003), Komunikologija, Beograd, Čigoja
3. Čupić Č., Poziv novinar, Godišnjak 2007., Fakultet političkih nauka Univerzitet u Beogradu,
4. Čokorilo R., (2012), Javni RTV servis Srpske, Banja Luka, Besjeda
5. Tešanović N., (2011), Balkanski medijski barometar, Sarajevo, Fridrih Ebert Stiftung
6. Novak B., (1964), Suvremeno novinarstvo, Zagreb, Stvarnost,
7. Donsbach W. i sur., (2009), Entzauberung eines Berufs – Was die Deutschen vom Journalismus erwarten und wie sie enttäuscht werden. Konstanz: UVK
8. Poler Kovačić M., (2001), Kriza novinarstva kao kriza etike, Medij. istraž. (god. 7, br. 1-2) (25-44)
9. Splichal S., Sparks C., (1997), Journalists for the 21st Century: Tendencies of Professionalization Among First-Year Students in 22 Countries, Norwood: Ablex Publishing Corporation
10. Stanisavljević D., (2010), Mediji i javno mišljenje u RS, Fridrih Ebert Stiftung,
11. Milenković V., (2018), Etički kodeksi međunarodnih novinarskih organizacija i udruženja, Protocol communications, FPN Beograd
12. Gačić-Dušanić S., Pad povjerenja u javne servise BiH, Kultura polisa, god XII (2015), br. 26

18 Berislav Jurić, freelance novinar i urednik portala bitno.ba. Radi kao pisac i pjesnik

19 <http://dnevno.ba/kolumne/berislav-juric/98788-samo-su-novinari-veca-stoka-od-politike.html>